

Szíjártó Imre

A média szerint a világ – a klímaszorongás médiareprezentációja

Jelen szöveg azzal kapcsolódik a fenntarthatóság kérdéseihez, hogy a témakör tárgyalása során használt egyik fogalom nyilvánosságban való megjelenését és használatát vizsgálja. A szöveg egy tankönyvi leckét vesz alapul, a lecke feldolgozásának módszertani kérdéseit veszi sorra. Céljaim a következők: szemléltetések segítségével bemutatni a médiareprezentáció működését; felvázolni a lecke felhasználásának didaktikai lépéseit; háttéranyagot szolgáltatni azokhoz a szakmódszertani eljárásokhoz, amelyek segítségével felépíthető egy szakszerű és izgalmas tanóra – mindezzel szeretnék hozzájárulni ahhoz, hogy a médiareprezentáció jelenségéről és folyamatairól szóló gondolkodás beépüljön az iskolai munkába. Szövegem várható eredménye többfajta óraterv lehet, amelyeket nemcsak a mozgóképkultúra és médiaismeret tanításában lehet használni, hanem egyéb tantárgyak óráin is, ahol a diákok médiaműveltségének fejlesztése a cél.

A tanárok körében segédanyagként használatos lexikon így határozza meg a médiareprezentáció fogalmát: „A fogalom médiaelméletben használatos jelentése: a világ jelenségeinek, történéseinek illetőleg az egyes társadalmi csoportoknak a tömegkommunikáció eszközeivel a médiaszövegekben történő megjelenítése” (Film- és médiafogalmak kiesszótára, 2002). Az alábbiakban ennek a meghatározásnak az elemeit, illetve a tankönyvi lecke szövegét szembeesítem két választott szemléltetőanyaggal. Pontosabban szólva kétirányú olvasást végzünk az óra során: egyrészt a tankönyv megállapításainak érvényességét vizsgáljuk meg a szemléltetőanyagokban, másrészt a két szemléltetőanyag működésmódját értékeljük a tankönyv szókincsének, fogalomkészletének, elemzési szempontrendszerének segítségével. Mindez remélhetőleg olyan szemléleti keretet és olyan didaktikai bázist eredményez, amelynek segítségével a tanárok élményszerű órákat tarthatnak, illetve végső soron mélyül és finomodik a diákok médiaértése.

Az itt szereplő médiapéldákat ugyanakkor természetesen indokolt folyamatosan újakra és frissekre cserélni, hiszen a nyilvánosságban naponta történik olyan esemény, amelynek megjelenítése izgalmas lehetőségeket kínál, ha a reprezentáció dolgairól gondolkodunk. Nagyon fontos tehát, hogy az óra – és a diákok gondolkodása – ne tapadjon ehhez a két szemléltetéshez. Ha viszont más példákat használunk, tekintettel kell lennünk arra is, hogy ezek a reprezentáció más és más vonatkozásának szemléltetésére alkalmasak, azaz az óra hangsúlyait ennek megfelelően kell kialakítanunk. Valamennyi példa felhasználására igaz azonban a folyamatos oda- és visszakapcsolás fenntartása, azaz

rugalmasan és a diákok igényeihez alkalmazkodva érdemes közlekedni a példa-tankönyv, illetve a tankönyv-példa útvonalakon. A célunk minden médiajelenséggel kapcsolatban az, hogy a diákok elemzőkészsége fejlődjön, azaz értési apparátusukat képesek legyenek új és új élményekkel kapcsolatban mozgósítani.

A továbbiakban ismertetem a tankönyvi leckét, valamint rögzítem annak a két újságcikknek a kiválasztási elveit, amelyeket szemléltető- és példaanyagként használok. A lecke címe: A média szerint a világ. A médiareprezentáció (Szíjártó–Nagy 2022). A lecke a tankönyv huszonegy médiás leckéje közül a 17., tehát a diákok a tankönyv feldolgozása során találkoznak egyebek között a nyilvánosság működésének kérdéseivel, a mozgóképes hatáskeltés eszközeivel, a befogadás kérdéseivel, a médiainstítúciók típusaival, a szűrőbuborékkal, a mémekkel és az influenszerjelenséggel. Az alábbiakban azt is szeretném megmutatni, hogy a lecke gondolatmenete milyen szemléleti megfontolásokat hoz elő, illetve a lecke feldolgozása milyen fejlesztési lehetőségeket tartogat. A reménybeli óratervek tehát a lecke által kínált gondolati és didaktikai szerkezet mellett egy másik szerkezeti elvet is követhetnek: a tankönyv médiareprezentációról szóló fejezetét építjük össze két médiapéldával. Mivel ebben a szövegben különmemű forrásokat idézek, és mivel a célom a tankönyvi lecke egy lehetséges feldolgozásának bemutatása, a tankönyv szövegét a továbbiakban dőlt betűvel szerepeltetem.

A klímaszorongás fogalmának kiválasztásáról: a fogalom kiválasztását azzal indoklom, hogy egy erős és sokat tárgyalt jelenséget kerestem, amely körül élénk viták vannak – a vélemények szélsőértékeinek felvillantása adja a médiareprezentációról szóló órai gondolkodásunk két támpontját.

Most a két szemléltetéssel kapcsolatos megfontolásokat ismertetem. Azért használok írásos forrásokat, mert ezeket ebben az ugyancsak írásban rögzített szövegben könnyebben lehet idézni – természetesen lehetőség van a továbbiakban arra, hogy a tanárok mozgóképes bejátszásokat használjanak, amennyiben ezek hatékonyan mutatják meg a reprezentáció működését. Alapvető, a lecke szemléltetéséhez illeszkedő elv volt, hogy az egyik szöveg a médiareprezentáció szempontjából legyen viszonylag semleges, azaz ne használjon meglepő és gondolati íveket teremtő képzetkapcsolásokat. A cikk tehát tárgyyszerű és informatív, ugyanakkor nem túlságosan szakjellegű, ami akadályozná a közvetlen megértést. Ezzel és a másik cikkel kapcsolatban is fontos elv volt az, hogy a szövegből ki tudjunk emelni egyetlen olyan mondatot, amelyhez az órán közel mehetünk majd – a cél a cikkekből idézett mondat nagyon alapos vizsgálata. A másik cikk mindezek alapján sokkal szenvedélyesebb hangú, a képzetkapcsolások benne merészebbek. Az alábbiakban szó lesz majd arról, hogy nagyon fontos a szemléltetőanyagok műfaja, és ezzel máris a médiareprezentáció tárgyalásának sűrűjében vagyunk. Az első cikk afféle ismeretterjesztő szöveg, amelyben kiegyensúlyozott álláspontok jelennek meg, illetve a kiemelt mondatunk éppen egy szakértőtől hangzik el. A másik cikk publicisztika, tehát a véleményműfajok sajátosságait tartalmazza. Az óra megfelelő pontján

megnézzük majd a két cikk megjelenési helyét, azaz megvizsgáljuk a reprezentáció egyik eljárását, a keretezést – a két lap impresszuma sokat elárul a reprezentáció működésének bizonyos összetevőiről. Még egy nagyon fontos dolog, amit ebben a szövegben nem tudunk megvalósítani, de az órán figyelni kell rá: az elemzésre szánt cikkeket ne olyan átiratban mutassuk a diákoknak, ahogy itt szerepelnek, hanem eredetiben, azaz úgy, ahogy a lapokban megjelentek. Erre azért van szükség, mert a diákoknak látniuk kell az eredeti lap grafikai megformálását, az oldalon olvasható információkat, a képeket és a reklámokat – mindez teljes képet ad az adott forrás sajátosságairól.

Bevezetésképpen a lecke feldolgozásának néhány olyan elemét érintem, amelyek nem tartoznak közvetlenül az itt ismertetett médiaszöveg-értelmezési menethez.

Tankönyvünk valamennyi leckéjének elején mottó szerepel, amely bevezeti az adott témát: „– Milyen gyönyörű kislánya van!” – „Ez mind semmi, mindjárt megmutatom a fényképeit!” (Marshall McLuhan médiakutató anekdotáját azért érdemes felolvasatni a diákokkal, mert a maga gunyoros módján jól érzékíti meg a reprezentáció természetét: a mediális ábrázolás néha izgalmasabb a valóságnál.)

A bevezető szövege arról tájékoztatja a diákokat, hogy a reprezentáció milyen tényezőiről volt szó a korábbi leckékben: *A médiareprezentációt a korábbiakban több leckében érintettük. Szó volt arról, hogy a hírekkel, illetve az álhírekkel kapcsolatban az újságírók és a hírfogyasztók szembesülnek a valóság megjelenítésének sajátosságaival. Az álhírt torz valóságrepresentációként mutattuk be. Foglalkoztunk az ismert emberek nyilvánosság előtti megjelenésével, aminek ugyancsak vannak reprezentációs vonatkozásai.*

Ebben a szövegben sem a bevezető feladatot, sem a további, számozott feladatot nem érintem, mert ezek értelmezése és feldolgozása szétfeszítené a cikk kereteit. Két olyan részt idézek a lecke első részéből, amelyek szemléleti háttérrel adnak a reprezentáció megértéséhez: az egyik a válogatás és szerkesztés ügye, a másik pedig már a témánk lényegi kérdéseit hozza elő, mégpedig azt, hogy médiarealizmus nem létezik, a mediális ábrázolás szükségképpen alá van vetve a reprezentáció sokfajta hatásának.

Az első megfontolással kapcsolatban ezt hozza a tankönyv: *A tömegkommunikációban megjelenő valamennyi közlemény válogatás és szerkesztés eredménye. A válogatás azt jelenti, hogy az adott közleményben az alkotók a világ sokszínű jelenségei közül egyeseknek helyet adnak, míg másokat kizárnak belőle. A másodikról ezt olvashatjuk: Két példát idézünk fel, amelyben a megjelenítés gépies, mert a válogatás és szerkesztés hiányzik belőle: az egyik a fénymásolás, a másik a biztonsági kamerák képe. Az első esetben az eredeti lenyomatát kapjuk, a biztonsági kamerák esetében pedig olyan ábrázolást, amelyből hiányzik a valóság sajátos bemutatásának igénye. Ezek a felvételek szerkesztetlenek, de többet nyújtanak a valóság pusztá reprodukciójánál, hiszen a kamerákat nem véletlenül szerelték egy meghatározott helyre. [...] A valóság tökéletes leképezése, az objektív vagy realista ábrázolás tehát alig valósítható meg.*

Ezen a ponton vegyük elő a két médiapéldánkat. A célunk tehát a reprezentációs eljárások alapos vizsgálata.

Idemácsolom az első szemelvényt az Újkeletű pszichés jelenség: a klímaszorongás című cikkből: „Szorongásról akkor beszélhetünk, ha valamivel kapcsolatban irreális, túlzottan erős félelmeink vannak” (Clerget-Tasi, 2019). Több dolgot érdemes megfigyeltetni a diákokkal. 1. A szorongás meghatározása kiegyensúlyozott, szakszerű, mentes mindenféle erős vagy kirívó stilisztikai megoldástól. A mondat egy szakértőtől származik, ezt érdemes rögzíteni, ugyanis mindig válaszolnunk kell a „ki beszél?” és „honnan beszél?” kérdésekre, hiszen ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása mutatja meg nekünk a dolgok szemlélésének, értelmezésének működését. 2. A meghatározás szembetűnőbb színezést tartalmazó elemei mégiscsak tartalmaznak valamiféle minősítést („irreális” félelem és „túlzottan erős” félelem). Úgy tűnik tehát, hogy még egy ilyen szakértői megnyilvánulás is él a hatáskeltés valamilyen eszközével – ezek szerint vannak megalapozott félelmek, és vannak olyanok, amelyek a szorongást és a klímaszorongást okozzák, ezek kóros jellegűek, a megnevezésükhöz pedig máris bizonyos reprezentációs eljárások bukkannak fel. 3. A meghatározás ugyanakkor tágabb összefüggésbe helyezi a klímaszorongás dolgát, ez pedig – ha lehet így mondani – a szokványos, évszázadok óta ismert szorongás.

A második szemelvénnel kapcsolatban érdemes felidézni a tankönyv szövegét: *A jelzők és egyéb minősítések a tematizáció eszközei. A tematizáció az az értelmezési keret, amelybe a hír megfogalmazása belehelyezi az eseményt, ezt a keretet nevezhetjük körítésnek vagy tálatásnak. A keretezés a hírt tulajdonképpen összekapcsolja valamilyen korábbi eseménnyel, illetve az esemény értékelésével, amivel értelmezést kínál az olvasónak.* Rögzítsük, hogy az a cikk, amelyből az alább következő idézet származik, nem hír, hanem véleménycikk, de ez a lényegen, azaz a reprezentáció vizsgálatának szándékán nem változtat.

Tehát a mondatunk: „...a klímaváltozás tényét nem tagadjuk, az ahhoz való hozzáállásunk jelentősen eltér a »klímaszorongást« érző és klímahisztit gerjesztő belvárosi flaszter-környezetvédők és az úgynevezett zöldpolitikuskok hozzáállásától” (Felföldi, 2022). A következő részleteket látszik indokoltnak kiemelni: 1. A „klímaszorongás” szót a szerző idézőjelbe teszi, amivel megkérdőjelezi, ha nem is a létezését, de a komolyságát mindenképpen. (Emlékezzünk rá: a fenti cikkünkben megszólaló valaki nagyonis létező lelki megnyilvánulásként mutatta be a klímaszorongást.) 2. A „klímahisztit” – ezúttal én tettem idézőjelbe – már súlyos minősítést hoz. 3. A „belvárosi flaszter-környezetvédők” kifejezés megképez valamiféle „mi és ők” megközelítést, amelyben a városinak nevezett környezetvédők nem mutatkoznak komolynak és szavahihetőnek. 4. A zöldpolitikuskok főnév előtt szereplő „úgynevezett” ugyancsak a nevezettek leértékelését, leminősítését szolgálja. Ha idézzük a tankönyv további részletét, újabb szempontokhoz jutunk: ... *nem pusztán tényközlést olvasunk, hanem a tény rögzítése mellett megjelenik az adott esemény minősítése is. Ez már a címadásban megnyilvánulhat. A minősítés jelzőkben vagy erőteljesebb igékben fejeződik ki, és érzékelhetővé teszi az újságíró vagy az adott lap szellemiségét, beállítódását.*

A cikk címének vizsgálatával kimutathatjuk az adott cikk reprezentációs irányulását: *Klímaváltozás és magyar jövő* – a szerző tehát, miközben a klímaszorongás jelenségét megkérdőjelezi, az éghajlatváltozás ügyeinek tárgyalását nemzeti keretekben képzei el. A fentiekben ígértük az impresszumok vizsgálatát. Itt csupán annyit rögzítsünk ezzel kapcsolatban, hogy az első cikkünk egy családvédelemmel foglalkozó intézmény lapjában jelent meg, a második pedig egy elkötelezett hangot használó napilapban.

A második cikkkel kapcsolatban egy olyan részletkérdésről ejtsünk szót, amelyet a tankönyv érint, és amelynek vizsgálata hosszú távú munkát igényel. A tankönyv így beszél: *Ha egy tematizáció sikeres, akkor a benne előforduló képzetkapcsolás rögzül, ezt horgonyzásnak hívják: a kapcsolat állandósul, ami hosszú távon befolyásolhatja a közönség véleményét.* Kitartó újságolvasók és tudatos médiaértők tudnák azt megfigyelni, hogy a fenti mondatok vajon részt vesznek-e valamiféle, egy jelenség értelmezésének rögzülése felé mutató folyamatban. A tankönyv a horgonyzást mint ismétlődő és sikeres tematizációs eljárást a reklámokkal szemlélteti: *A horgonyzást az emlékezetünkben megragadt reklámszlogenekkel lehet a legjobban bemutatni.* A tankönyv felvillantja azt is, hogy a sikeres horgonyzás eredménye végső soron a sztereotípia, amivel kapcsolatban a lecke-ben feladat szerepel. A sztereotipikus ábrázolás tehát tulajdonképpen reprezentációs összefüggésekben tanulmányozható.

A lecke törzsszövegének végén a reprezentáció két olyan összetevőjéről van szó, amelyeket nem tudunk szemléltetni azokkal a cikkekkel, amelyeket itt idéztünk. Érdemes azonban rápillantani a leckének erre a bekezdésére, mert talán teljesebbé teszi a képet: *A reprezentációt meghatározó tényezők közül kettőt hagytunk a lecke végére. Az egyik a terjedelmi korlátok kérdése. A legjobb példa a Twitter, ugyanis a felületén meghatározott karakterszámú közleményt lehet továbbítani. A hírek terjedelme a nyomtatott és az elektronikus lapokban ugyancsak a felülethez igazodik. Ezeknek a közleményeknek az esetében tehát nincs mód a téma részletes és árnyalt kifejtésére. A másik a média jelenléte: ha valaki érzékeli, hogy kamerák és mikrofonok veszik körül, akkor másképp kezd viselkedni, ami ugyancsak befolyásolja a valóság ábrázolását.*

Ahogy egyébként a lecke végén, az órák végén is tanácsos összefoglalást tartani, amelyben a diákok összegzik az óra tapasztalatait. A tankönyv vonatkozó fejezetének egyik mondatát javasolom használni: *A média által teremtett valóságnak, azaz a reprezentációnak sajátos törvényszerűségei vannak.* Készítsünk egy szemléletes és jól kezelhető táblázatot, amelynek rovataiba azokat a szempontokat és azokat az eredményeket gyűjtsük össze, amelyeket használtunk, illetve ahova eljutottunk – itt már semmiféle új szempontot nem veszünk fel, az óra menetét és a két mikroelemzésünk megállapításait teremtyük újra. Tehát a táblázat címszavai: a műfaj szerepe a médiareprezentáció működésében; a megjelenés helyének szerepe – az impresszum; a címek mint reprezentációs szereplők; a „ki beszél?”, „honnan beszél?” kérdése; szoros szövegolvasás: jelzők, stilisztikai megoldások; tematizációs keretek; kísérletek a horgonyzásra.

A tanár és a diákok közös órai munkájának eredményeképpen remélhetőleg közelebb juthatunk annak a kérdésnek a megfejtéséhez, hogy milyen „a média szerint a világ”.

A média szerint a világ – a klímaszorongás médiareprezentációja

Jelen szöveg egy tankönyvi leckéhez készült, a lecke feldolgozásának módszertani kérdéseit tárgyalja. A szöveg célja: szemléltetések segítségével bemutatni a médiareprezentáció működését.

A médiareprezentáció a világ jelenségeinek, történéseinek, illetve az egyes társadalmi csoportoknak a tömegkommunikáció eszközeivel történő megjelenítése. A valóság tökéletes leképezése, az objektív vagy realista ábrázolás alig valósítható meg.

A reprezentáció módját nagyban befolyásolja az adott közlemény műfaja. Sok műfaj sztereotipikus ábrázolást valósít meg. A tény és a vélemény gyakran összemosódik. A tematizáció tulajdonképpen értelmezési keret: a médiaszöveg belehelyezi az eseményt, ezt a keretet nevezhetjük körítésnek vagy tálalásnak.

A szöveg néhány példát mutat a fenntarthatóság fogalmának megjelenésére – ez lesz a fenntarthatóság médiareprezentációja.

Irodalomjegyzék

- Film- és médiafogalmak kisszótára, 2002. Korona Kiadó, Budapest. A szócikkek szerzői – média: Hartai László, Pápai Zsolt, Varró Attila. pp. 297–299.
- Szíjártó Imre – Nagy Péter: *Mozgóképkultúra és médiaismeret 11-12.* Oktatási Hivatal, Budapest, 2022. ISBN 978-963-436-242-5 pp. 70–74.
https://www.tankonyvkatalogus.hu/pdf/OH-MOZ1112TA__teljes.pdf

A példaanyag

- Clerget-Tasi Barbara: Újkeletű pszichés jelenség: a klímaszorongás
 A cikk közzététele: 2019. 09. 27. Letöltés: 2023. 02. 22.
<https://csalad.hu/csaladban-elni/ujkeletu-psziches-jelenseg-a-klimaszorongas>
- Felföldi Zoltán: Klímaváltozás és magyar jövő
 A cikk közzététele: 2022. 08. 25. Letöltés: 2023. 02. 22.
<https://magyarnemzet.hu/velemeney/2022/08/klimavaltozas-es-magyar-jovo>